

22-24 Eylül 2002
İstanbul - Türkiye

6. Uluslararası Bediüzzaman Sempozyumu

Risale-i Nur Işığında Küreselleşme ve Ahlâk

22-24 Eylül 2002
İstanbul - Türkiye

6. Uluslararası Bediüzzaman Sempozyumu

Risale-i Nur Işığında Küreselleşme ve Ahlâk

Danışman:
Prof. Dr. Faris Kaya

Editör:
Abdullah Albayrak

Tashih:
Orhan Güler

Mizanpaj:
Ömer Demirtaş

Kapak:
Mesut Sarı

Üretim Sorumlusu:
Ali Osman Macit

ISBN: 975-269-020-3

Baskı: Temmuz-2004

Baskı-Cilt:
Nesil Matbaacılık
Sanayi Cd. Bilge Sk. No: 2
34196 Yenibosna / İstanbul
Tel: (0212) 551 32 25 pbx

NESİL YAYINLARI

Sanayi Cd. Bilge Sk. No: 2 Yenibosna
34196 Bahçelievler / İstanbul
Tel: (0212) 551 32 25 pbx
Faks: (0212) 551 26 59

İnternet: www.nesil.com.tr
e-posta: nesil@nesilyayinlari.com

© Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince bu eserin yayın hakkı anlaşmalı olarak Nesil Basım Yayın'a aittir. İzinsiz, kısmen ya da tamamen çoğaltılıp yayınlanamaz.

Globalleşmeye Ahlâkî Bir Yaklaşım

Doç. Dr. İbrahim Hakkı Aydın*

Öncelikle bu sempozyumu düzenleyen İstanbul İlim ve Kültür Vakfına teşekkür eder, hepinizi saygıyla selamlarım.

“Global” İngilizce bir kelime olup; küre, top, yuvarlak, dünya; dünya küresi modeli anlamlarına gelen “globe” kelimesiyle aynı kökten gelmektedir. Tüm dünyayı kapsayan, küresel, evrensel, dünya çapında, cihanşümul anlamlarına gelir. Küreselleşme ya da globalleşme ise dünyanın ekonomik ve siyasi sisteminin bütünleşmesi ve tek bir elden yönetilmesidir. Başka bir ifadeyle globalleşme, ülkelerin sahip oldukları maddi manevi değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin milli sınırları aşarak dünya çapında yayılması, farklılıkların bir bütünlük ve uyum sağlamasının gerçekleştirilmesi anlamına gelmektedir. Bu kelime literatürümüze “*dünya küçüldü,*” “*her ülkenin bağımsızlığı ve sınırları ızaflı hale geldi,*” “*hiçbir mesele dünyadan soyutlanarak ele alınamaz,*” “*ülkeleri demir perdelerle tecrit etmek mümkün değildir*” gibi ifadelerle dile getirilmektedir.

Bu şekilde tanımlanan globalleşmeyle dünyanın evrensel bir site halinde bütünleştirilmesi fikri, teorik planda yeni bir olgu değildir. Öteden beri değişik inanç grupları ve felsefî akımlarda da bu düşünceyi görmemiz mümkündür. Bu düşünce ilk kez fikir bazında, Stoacılık’ta ortaya çıkmıştır. Zenon (m. ö.

* **Doç. Dr. İbrahim Hakkı Aydın:** 1960’ta Trabzon’da doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini Trabzon’da, yüksek öğrenimini Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde tamamladı. Diyanet İşleri Başkanlığının çeşitli kademelerinde ve Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü bünyesinde öğretmen olarak görev yaptı. Fransa, Mısır ve Avusturya’da bulunan üniversite ve kütüphanelerde sahası ile ilgili araştırma ve incelemelerde bulunup konferanslar vermiştir. Halen Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Felsefesi Anabilim Dalı Başkanı olarak görev yapmaktadır.

490-430) “*evrensel mantık*” (logos)’a bağlı ve bütün insanlığın kardeşliği esasına dayalı evrensel bir dünya devleti kurulabileceğini savunmuştur.

Ayrıca ilkel kabile dinleri hariç, bütün dünya dinlerinde de bu düşünceyi görebiliriz. Çünkü onlar tek bir milletin değil, bütün insanlığın dini olma peşindedirler. Bu dinlerin başında İslam gelmektedir. İslam’a göre globalleşme eşyanın tabiatında mevcuttur. “*Yerde ve gökte ne varsa Allah (cc)’ı zikreder.*”¹ Mealindeki ayet, bunun örneklerinden biridir. Yine Kur’an’daki “ey insanlar” hitabı ve Hz. Muhammed (s.a.v.)’in bütün insanların ve cinlerin peygamberi olduğu² inancı da, bunun örneklerindendir. Bu anlamda Said Nursi, Peygamberimizin sadece Müslümanlar için değil, bütün insanlık için bir ahlak örneği ve eğitimcisi olduğunu belirtmekte ve onun insanların akıllarını, ruhlarını, kalplerini ve nefislerini güzel ahlaka yöneltten birisi olduğuna işaret etmektedir.³ Gerçek manada küresellik ya da evrensellik, İslam’ın en temel özelliğidir. Bu bağlamda, İslamiyetin globalleşmeyi emretmekte olduğu söylenebilir. Başka bir açıdan ise İslamiyetin daima birlik ve beraberlik içinde olmayı teşvik etmiş, bölünmeyi, parçalanıp ayrılmayı kesin bir dil ile yasaklamış olduğunu düşünürsek, onun öncelikle Müslümanlar ve sonra da bütün insanlığın birlik ve beraberlik içinde olmalarını tavsiye etmiş olduğunu görürüz. Ayrıca en güzel ifadesiyle “**İnsanların en hayırlısı, insanlara en hayırlı olanıdır.**”⁴ hadisinin gereğince, insanlığa hizmet etmenin de İslam’ın emri olduğunu kabul edersek konu daha iyi anlaşılacaktır. Diğer dinlerde de, bazı farklılıklarla, aynı gayeyi görmek mümkündür. Yahudilikteki “**Yahova**” anlayışı, Hristiyanlıktaki “**evrensel sorumluluk**” anlamına gelen “**Katolik**” kelimesiyle papayı tüm dünyanın lideri hali getirmek düşüncesi, onlardaki cihanşümul olma hedefini gösteren bazı örneklerdir.

Toplumların birbirlerinden etkilenmelerinde iletişim teknolojisi önemli bir fonksiyona sahiptir. Özellikle çağımızda küreselleşme, en önemli araç olarak teknolojiyi kullanmaktadır. Sözlü ve yazılı iletişim araçları vasıtasıyla günümüz insanları, bulundukları bölgelerden çok uzaklardaki, —dün varlıklarından bile haberdar olmadıkları— kişilerle her gün-her an fiziki ya da manen bir arada bulunma olanağına sahiptirler. Bu yolla her şey kitlelere çok hızlı bir şekilde sunulmakta ve toplumlar arasındaki farklılıklar azalmaktadır. Teknolojik gelişmelerin sağlamış olduğu imkanlardan dolayı, günümüzün toplumsal değişiklikleri o denli hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir ki, önceleri birkaç asırda olabilen değişiklikler artık bir insan ömrüne çok rahat sığabilmektedir. İşte bunun sonucunda da globalleşme hızla gerçekleşmektedir. Buna bağlı olarak da kültürler arasındaki sınırlar-mesafeler azalmakta ve ortak bir kültür oluşmaktadır. Bu olgu ilk bakışta çok normal karşılanabilir ya da moda denilip geçiştirilebilir. Ancak kanaatimce yaşanan bu hızlı değişimler, dünya egemenlerinin zihin dünya-

¹ Kur’an-ı Kerim, Teğâbün Sûresi, 64/1.

² Bkz. Kur’an-ı Kerim, En’âm Sûresi, 6/130.

³ Said-i Nursi, **Sözler**, Envar Neşriyat, İstanbul 1995, s. 237.

⁴ Aclunî, Keşfu’l-Hafâ, Daru’l-Kutubu’l-İlmiyye, Beyrut 1988, I/393, Hadis No: 1254.

larının bir ürünüdür. Bu ise bilerek ya da bilmeyerek, bir kültürün ve ahlakın yerine başka bir kültürü ve ahlaki yerleştirme, tek düzelik oluşturma çabasıdır.

Dünyanın globalleşme yolunda hızlı bir şekilde ilerlediği, inkar edilemez bir gerçektir. Bu noktada sorulması gereken belki de en önemli soru şudur:

Globalleşmenin öznesi var mıdır, varsa kimdir? Bu olayda inisiyatif kimin elindedir? Genelde küreselleşme ya da globalleşmenin kendiliğinden, öznesiz oluşan bir süreç olduğu ifade edilmektedir; eğer küreselleşme kendiliğinden oluşan bir süreç ise ve kontrol edilemiyorsa, durdurulması gerekiyorsa, o zaman buna kim nasıl dur diyecek? Yoksa dünya durdukça bu süreç hep devam mı edecek?

Bana göre dünya kendi iç dinamikleriyle bir değişim süreci içinde değil, büyük oranda bir değiştirilme süreci içindedir. Bunun neticesinde de değerlerimiz arasında olan kuşaklar arasındaki köprüler gittikçe zayıflamaktadır.

Her ne kadar globalleşmenin kendiliğinden, öznesiz olarak gerçekleştiği ileri sürülse de, bizim kanaatimize göre, gerçekte yoktan var olmuş değildir. Küreselleşmenin arkasında, bu süreci elinde tutan birtakım güçlerin olduğunu düşünmeden edemiyorum. Dünyayı etkisi altına alan küreselleşme süreci, dünya üzerinde yaşayan her ulusun, her toplumun ve her insanın hep beraber gerçekleştirmekte karar kıldığı bir olgu olmasa gerek. Belki de küreselleşme, düşünsel, kültürel ve ekonomik bir proje olarak tasarlanıp uygulamaya yönelenlerin olayıdır. Yani bütünüyle öznenin bağımsız düşünülemez. Hiç kuşkusuz, bu özne tarihsel, düşünsel ve ekonomik olarak bugünün şartlarıyla, Batının uygarlığının kendisidir. “Bugünün şartlarıyla” dedim; çünkü bence eylem olarak globalleşme, bugünden az olsa da, tarihte de vardır. Tarihte Doğunun, Doğu uygarlığının dünyaya yayılması, hakimiyeti yani küreselleşmesiydi. O dönemde Doğu, ilim, fen, medeniyet ve düşüncenin kaynağı olduğu gibi, gücün kuvvetin kaynağı da olmuştur. Bu anlamda dünyaya hükmetmiştir. Bugün ise küreselleşme, Batı merkezli insan ve evren anlayışının kendini ekonomik, sosyal, toplumsal ve politik alanda kurmasının ve meydana getirmesinin önemli bir anını ifade eder.

Bu noktada şu da ifade edilmelidir ki, günümüzde globalleşme daha ziyade, iktisadi, siyasi ve kültürel alanda gündeme gelmektedir. Onun temellerini, makro düzeyde ülkelerin ticari, mali ve siyasi politikaları ile daha pek çok alanda birbirlerine ileri derecede bağımlı hale gelmeleri oluşturmaktadır. Zaten küreselleşmenin asıl çıkış noktası da bir anlamda materyalizmi kurtarmaktır. Nitekim büyük kapitalist güçler, ekonomik çıkarlarını korumak ve güçlendirmek için, kendi ulus devlet yapıları yeterli gelmeyince, yeni çareler aramışlar ve daha başka pazarlara ve kitlelere ulaşmaya çalışmışlardır. Bu ihtiyaçlarını gidermenin en rasyonel yolu da globalleşme olsa gerek.¹ İşte bundan dolayı büyük sermaye sahiplerinin, düşen kâr hadlerini yükseltmek için çok uluslu şirketlerin önündeki siyasi sınırları aşmak amacıyla, globalleşme düşüncesini ortaya atmış olduklarını düşünüyorum.

Globalleşmenin esas vurgusunun ve arkasındaki asıl gücün ekonomi olduğu kabul edilir. Ancak her ne kadar pek dile getirilmiyorsa da, konunun kültürle,

¹ Bkz. H. N. Erkızan, “Küreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri Üzerine,” Doğu Batı, yıl 5, sy. 18, 2002, s. 69, 70.

ahlakla, dini hayat ve inançla ilgili boyutu gözden uzak tutulamaz. Çünkü küreselleşme olgusu tek bir yönlü, salt ekonomik ya da salt sosyolojik boyutlu değildir. Nitekim ekonomik küreselleşme beraberinde ahlaki değerler alanında küreselleşmeyi de zorunlu olarak getirmiştir.¹ Zira genel anlamda küreselleşme iki temel açıdan ele alınabilir. Bunların biri, fizikî nesnelerin yaygınlaşmasıdır. Giysiler, takılar, yiyecek ve içecekler, elektronik cihazlar, internet, dolar ya da euro gibi. Bu daha çok, bilim ve teknolojiye doğrudan bağlı olan yöndür. Diğeri ise değerlerin yaygınlaşmasıdır. İnsanî, kültürel, dinî, siyasî değerler, çevre şuuru gibi... Bu anlamdaki globalleşme, dolaylı olarak teknolojinin tesirindedir; fakat eylemi, değerler alanında gerçekleşir. Biz burada daha çok değerlerin yaygınlaşması bölümünün ahlâkî boyutu üzerinde durmaya çalışacağız.

İnsanın var olanlar hakkında, hangi yolla olursa olsun, edindiği bilgiler ve bu bilgilere dayanarak ortaya koyduğu eser ve davranışlar, kültürü oluşturmaktadır.² Ayrıca kültür, “*insan toplununun, biyolojik olarak değil de sosyal olarak kuşaktan kuşağa aktardığı maddi ve maddi olmayan ürünler bütünü, sembolik ve öğrenilmiş ürünler ya da özellikler toplamı olmaktadır.*”³ Yine, kültür, ahlâkın önemli bir kaynağı kabul edilir. Buradan da anlaşılacağı gibi kültür ve o kültürün doğurduğu ahlak, bir milleti diğer milletlerden ayıran bir kimlik niteliğindedir. Buna “özgün veya milli kültür” de denir. Dolayısıyla her milletin kendine özgü bir kültürü, ahlakı vardır ve o ahlak, söz konusu milletin izlerini taşır. Milli kültür, dolayısıyla milli ahlak, milleti millet yapan unsurlardandır. Bunun için de herhangi bir milletin millet olarak var olabilmesi ve varlığını devam ettirebilmesi için, özgün kültürünü, ahlakını koruması, bir başka ifadeyle globalleşme sürecinde vazgeçemeyeceği ilkelerini gözetmesi gerekir. Çünkü ahlâkî alandaki globalleşme milli ahlakın yok olmasına neden olursa, bu ciddi anlamda problemler doğuracaktır.

Bu noktada şunu da belirtmeliyim ki, ahlakın bir kısmı özgünse, diğer bir kısmı da bütün insanlığa aittir. Bütün insanlığa ait olan ahlak yaygındır, globaldir. Bu anlamdaki ortak ahlak, “kitle ahlakı” veya “popüler ahlak” diye ifade edilen ahlak, insanlığın malıdır.⁴ Ortak ahlak, paylaşmaya müsaittir. Paylaşılmasında herhangi bir sakınca yoktur. İşte bu ahlak çerçevesinde globalleşmeye olumlu bakılabileceğini düşünüyorum.

Kültürel ve ahlâkî globalleşme önemli oranda basın yayın organları vasıtasıyla gerçekleşmektedir. “Moda” adı altında büyük kitleler hedef alınmaktadır. Batının hedeflediği globalleşme, eski globalleşmenin aksine öncelikle bütün insanlığın kendileri gibi yaşaması, yemesi içmesi, giyinmesi ve kendilerine hizmet eden gönüllü hizmetçiler haline gelmesidir. Bu globalleşmenin temelinde ekonomik, fiziki etkenler vardır. Ancak bu fiziki nesnelerin globalleşmesi, beraberinde

¹ Taşkın Takış, “**Fantastik Bir Festival: Küreselleşme,**” Doğu Batı, yıl 5, sy. 18, 2002, s. 5; H. N. Erkızan, “**Küreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri Üzerine,**” Doğu Batı, yıl 5, sy. 18, 2002, s. 65.

² Bkz. Necati Öner, **Felsefe Yolunda Düşünceler**, İstanbul 1995, s. 36.

³ Bkz. Ahmet Cevizci, **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, İstanbul 2000, s. 586.

⁴ Bkz. N. Öner, **Felsefe Yolunda Düşünceler**, s. 38-39.

değerler alanında da globalleşmeyi getirmektedir. Çünkü her fiziki nesnenin bir değer alanı, kültürel ve ahlaki boyutu vardır. İşte bu noktada önemli olan, yaşanan değişiklikler süreci içinde özellikle kimlik değerlerinin korunmasıdır. Zira bu değişim sürecinden uzak durmanın pek mümkün olmadığını düşünüyorum.

İnsanın fitratında tekâmül duygusu mevcuttur. İnsan, eşyaya şekil ve düzen veren, değerler meydana getiren, yaşadığı çevreyi değiştiren ve kendini devamlı yenileyen üstün bir varlıktır. Akıl gücü sayesinde insan, organik ve inorganik tüm kâinata hükmetme, irade gücü ile de eşyaya dilediği şekli verme yeteneğini Allah'tan almıştır. Nitekim Allah, “**And olsun ki Biz, insanı en güzel kıvam üzere yarattık.**”¹ ayeti ile kendi eserini övmüş ve onu en üstün yeteneklerle donattığını vurgulamıştır. Bu bağlamda, globalleşmenin önümüze koyduğu problemleri sahip olduğumuz bütün ahlaki birikimlere dayanarak, kültürel ve ahlaki devamlılık içerisinde değiştirerek ele almalıdır. Bunun ihmal edilmesi halinde, tarihsel birikim ile ilişkinin son derece zayıflayacağı bir gerçektir. Global olma, sahip olduğumuz değerlerin değişmesi anlamına gelmeyebilir. Değerler muhafaza edilerek gerçekleştirilebilir. Yani “**Biz kalarak globalleşmek**” olmalıdır. İnsan, bütün eşyaya hükmetmekle, onu düzenlemekle geçmiş, şimdi ve gelecek olmak üzere üç boyutlu bir zaman içinde değerlendirmeler yapan bir varlıktır. İşte bu bağlamda, insan ve insanın oluşturduğu toplumlar bir anlamda globalleşmek durumundadır. Nitekim tarih boyunca çeşitli toplumlarda görülen sosyal, dini alanlardaki kavgaların temelinde, değişmeyen yüksek değerler ile değişebilen iğreti/alt değerler bulunmaktadır. Bu çerçevede tarih şuuruna sahip olan insan, değişmeye uygun yaratılmıştır. Nitekim değişime uğramayan hiçbir insan ve toplum yoktur. Bu noktada önemli olan, ahlaki devamlılık içerisinde kalmak kaydıyla, yüksek ve sabit değerlerin örselenmeden globalleşmenin sağlanabilmesidir. Yani kimliğimiz niteliğinde olan değerlerimizi ahlakımızı kaybetmeden globalleşme, gerek fiziki gerekse manevi çevre şartlarına uygun yaşamak için gerekli olan yenilenmeyi ya da tekamülü sağlamak anlamında olmalıdır. Aynen yılanın, derisini değiştirirken yeni derisini yine kendinden edindiği gibi bir değişim. Bunun bir adım ötesi de, benimsediğimiz ve tüm insanlığın iyiliğini gözeten, evrensel olabilen kendi değerlerimizin daha geniş kitlelere ulaşması için her türlü çaba içinde olmaktır. Bu bence insanlığa önemli bir hizmet olacaktır.

Teknolojik açıdan ilerleyen ve küçülen dünya insanı, sadece medeniyetin nimetlerinden istifade etmemektedir, birtakım ahlaki yozlaşmalarla da karşı karşıya kalmaktadır. Said-i Nursi de bu ahlaki yozlaşmaya dikkat çekmiş, onun beraberinde diğer alanlarda da çöküşler, gerilemeler getirdiğini belirtmiş ve ondan korunmanın Kur'an'ın emirlerine sarılmakla olabileceğini belirtmiştir.² Nitekim K. Kerim'in bütün insanlığa indirdiğini, inanan inanmayan hiçbir insanın aleyhine

¹ K. Kerim, et-Tin 95/4.

² Said-i Nursi, **Emirdağ Lahikası**, Envar Neşriyat, İstanbul 1995, s. 1, 21; Said-i Nursi, **Tarihçe-i Hayat**, Envar Neşriyat, İstanbul 1995, s. 95.

bir hüküm içermediğini¹ ve her milleti kendi değerleri içerisinde korumayı emrettiğini² düşünürsek onun bu probleme çözüm olacağı daha iyi anlaşılacaktır.

Kısacası; teknolojik gelişmeler neticesinde yüzyılımızda dünya toplumları birbirlerine o denli yaklaşmışlar ki ulusal eğilimler, giderek sınır tanımaz eğilimler ve kolektif tepkilere dönüşmüş ve milletlerin bağımsız hareket etme yetenekleri giderek azalmıştır.³ Öyle ki devletler arası sınırlar sadece coğrafi olarak hissedilmektedir. Dolayısıyla bu süreç milli devletlerin geleceğini de tartışmaya açmıştır. Böylece günümüzdeki bir hareket, ülkeler hatta kıt'alar bazında kalmamakta, bütün dünyayı sarabilmektedir. Bunların neticesinde, birlikte yaşamak zorunda olduğumuz dünyanın problemlerinin de arttığı, bilinen bir gerçektir. Gittikçe artan bir ölçüde toplumlar birbirlerini etkilemektedir. Bu gidişin puluralist, yani çok kültürlü, çok ahlaklı, çok hukuklu, çok dilli ve çok dinli toplumları oluşturması kaçınılmazdır.

Birbirine yaklaşan toplumlar ve kültürler, değerler mozaiki meydana getirmektedirler. Başka bir ifadeyle günümüz insanı, farklı bir dine ve kültüre mensup insanlarla bir arada yaşamak zorunda kalmaktadır. Bu zorunluluk bazı değer problemlerini beraberinde getirmektedir. Bu problemleri de birlikte çözüp, her kesimin asgari mutluluğunu sağlayacak genel geçerliliği olan ortak değerlerin tespiti, kaçınılmaz ve en iyi alternatif olsa gerek. Sosyal hayat durgun bir yapı değildir; her an şartlara bağlı olarak ağır ya da hızlı bir şekilde değişime maruz kalmaktadır. Bu yeni dünya düzeninde yeni fikirlerin ve yeni değerlerin oluşumu da tabii bir şeydir. Bu yeni oluşum içinde bizim kültürümüz ve dolayısıyla ahlakımız da kendi payına düşeni almaktadır.⁴ Bu değişikliklerden kaçınmamız mümkün değildir. Her an yeniden oluşmakta olan ahlakî değerlerimize mümkün olduğunca olumlu müdahaleler yapmalıyız. Başka medeniyetlerin etkisinden kaçınmak mümkün değilse, etkilenme sonucu oluşacak yeni ahlakın içinde kendi değerlerimizi hissettirmeliyiz. Nitekim farklı ahlakî değerlerin çatışmasıyla ortaya çıkacak olan yeni ahlak, çatışan değerlerin izlerini taşır. Bunun için biz de ahlakımızla bu çatışmanın içinde olmalıyız. Kültürde ve ahlakta bu değişim ve milililik özelliğini kaybetme tehlikesini fark eden Said Nursi, evrensel ilkelerin oluşturulabileceğini kabul etmekle birlikte, örf ve adetler konusunda başka milletleri taklit etmeye karşı çıkmıştır.⁵ Hemen burada yanlış anlaşılacak için şunu da belirtmeliyim:

Oluşmakta olan yeni değerler bütünü içinde bizim değerlerimizin yer alması isteği, diğer milletlerin değerlerini asimile etmek isteği değildir. Asıl amaç, globalleşme sürecinde insanımızın öksüzleşmemesi, kimliğini kaybetmemesidir. Aynı hakka diğer milletler de sahip olmalıdırlar. Bu yapılırken tek vazgeçilmez

¹ Bkz. K. Kerim, Âl-i İmrân, 3/75-76; Nisâ, 4/135.

² Bkz. K. Kerim, Hucurat, 49/13.

³ Zbigniew Brzezinski, **Kontrollden Çıkmış Dünya**, çev. Haluk Menemencioğlu, İş Bankası Yay. 1994, s. 100.

⁴ Sadık Tural, **Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler**, Ankara 1992, s. 35, 144.

⁵ Said-i Nursi, **Lemalar**, Envar Neşriyat, İstanbul 1995, s. 120.

şart, benimsetilen her değerın bir milletin değil, bütün insanlığın menfaatine olmasının gözetilmesidir.

Ahlâki değerlerin kaynaklarından biri olan kültür; örf, adet, gelenek ve göreneklerden beslenir. Yukarıda da değindiğimiz üzere kültür, tarih bakımından mevcudiyeti kesin olarak bilinen bir toplumun sosyal etkileşim yoluyla nesilden nesile gelişerek aktarılan maddi ve manevi yaşam tarzlarının belirlenmesinde etkili rol oynar. Bu suretle, insanlarda benlik ve mensubiyet duygusu, kimlik şuurunun kazanılmasına yardımcı olur. Böylelikle kültür, bütünleşmeyi sağlar ve yaşanan çevreyi ve şartları toplumun hedefleri yönünde değiştirme isteği ve iradesi veren değer, norm ve sosyal kontrol unsurlarının belirlediği bir sistem olur.¹ Daha önce de ifade etmiş olduğumuz gibi, bu kültürün genel tanımını içinde milletlere has olan ve onları birbirinden ayıran özgün kültürün yanında, bütün insanlığın ortak olduğu ortak kültür de vardır. İşte her gün biraz daha globalleşen dünyamızda, özgün kültürün sınırları gittikçe daralırken, ortak kültürel değerlerin sınırları genişlemektedir. Genişleyen ortak kültürel değerlerin yeniden oluşumunda, her millete kendi kimliğini ve vazgeçilmez değerlerini erozyona uğratılmadan muhafaza etme fırsatı verilmeli. Yoksa globalleşme uğruna milletlerin vazgeçilemez değerleri korunamaz hale gelir. Vazgeçilmez değerlerini kaybeden milletler aslında kendi öz varlığını kaybetmiş olur. Böyle olunca da küresel kraliyet kurulmuş olur. Dolayısıyla da dünya demokrasi ile değil krallıkla yönetilmeye başlanacaktır. Kral da şüphesiz en güçlü olan olacaktır. Diğerleri ise kraliyet ailesine hizmet etmekle sorumlu olacaklardır.

Kültürlerin bir parçası olan “dil” meselesinde de aynı şekilde duyarlı olmalıyız. Dildeki giderek yabancılaşma kültürel ve ahlâki bir problem haline gelmektedir. Düşüncenin temel kaynağı olan dil, Yusuf Has Hacıp’in de belirttiği gibi, insanî kıymetlendirir ve insan onunla saadet bulur.² Yetersiz olan ve öz benliğine uygun olmayan dil ile meydana gelecek olan düşünce eksik olacaktır. Yeni yeni düşüncelerin-fikirlerin üretimi anadil ile olur. Örneğin Türkçe dün Doğu dillerinin etkisindeyken bugün Batı dillerinin etkisinde kalmıştır. Bu, belki globalleşen dünyada kaçınılmaz olabilir. Ancak bunun bir sınırı olmalı. Küreselleşen dünyada bazı değerlerin değişmesi, yok olması ve yerlerini yeni değerlere bırakması kaçınılmaz olabilir. Ancak bu yeni oluşum kimlik problemi meydana getirmeyecek şekilde olmalıdır. Daha fazlasına kendimiz için müsaade edilmemesi gibi, diğer milletler için de müsaade edilmemelidir.

Gittikçe daha çok küreselleşen dünya, ahlakî anlamda öz eleştiri yapmalı. Görsel bir hedonizmin insanların hayatında artık sağlam bir dayanak olamayacağı anlaşılmalıdır. Ortak paydaları olmayan ve herkesin kendi ihtiyaçlarını karşılamayı düşündüğü bir toplum, eninde sonunda mutlu ve mutsuz, bütün fertleri ile yok olmaya mahkum olacaktır. Bu gerçeği genel anlamda pek çok bilim adamı kabul etmektedir. Hatta bir Amerikalı siyaset bilimcisi, Amerika’nın bugünkü tutumunu bu açıdan eleştirerek, yöneticilerinin dikkatini çekmektedir.³

¹ S. Tural, **Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler**, s. 109, 139.

² Yusuf Has Hacıp, **Kutadgu Bilig II**, çev. Raşid Rahmeti Arat, 6. baskı, Ankara 1994, s. 23.

³ Z. Brzezinski, **Kontrollden Çıkış Dünya**, s. 126.

Çağımızın bütün değerlerinin şablonları yeniden gözden geçirilerek evrensel değerler bulunmadıkça, globalleşen dünyamızın bunalımları devam edecektir. Bu yapılırken maddeye ve niceliklere, duyuların boyutlarına sıkışıp kalınmamalı. Subjektif sınırlar aşılp, insanın ulviliğine-şerefine yaraşacak, yüce ve evrensel çaplı hedefler belirlenmelidir. Bütün insanları kucaklayıcı tipte olmalıdır. Yukarıda zikrettiğimiz üzere, *“İnsanların en hayırlısı, insanlara en hayırlı olandır.”* hadisine uygun bir şekilde hareket ederek soylu, hayırlı ve mutlu bir çağ yakalamayı hedeflemeliyiz.

Bu noktada Said-i Nursi, çözümün Kur'an'da ve Hz. Peygamber'in uygulamalarında olduğunu belirtmektedir. Çünkü ona göre inançsızlık, vatana, millete ve ahlaka zararlı bir hastalıktır.¹ Bediüzzaman, Kur'an'ın insanları mutluluğa ulaştıracak evrensel ahlak ilkelerini içerisinde bulunduran bir kitap olduğunu ifade etmektedir.² Ayrıca o, şu sözleriyle hem Peygamber'in, hem de onun koymuş olduğu ahlak ilkelerinin evrenselliğine işaret etmektedir,

*“Madem zatında, vazifesinde ve dininde, en yüksek ve en güzel ahlaklar, en ulvi, en mükemmel seciyeler ve en kıymetkar ve makbul hasletler bulunuyor; elbette o zat, mevcudattaki kemalatın ahlâk-ı âliyenin misali, mümessili, timsali ve üstadıdır.”*³

Görülüyor ki Said-i Nursi, insanlığın bunalımlardan kurtulmasının ve mutluluğa ulaşmasının Kur'an'a ve Hz. Peygamber'in ortaya koyduklarına uymakla, onları pratik hayata yansıtmakla mümkün olabileceği görüşündedir. Çünkü İslam'da, pozitif anlamda, sistemlerin en globali ve tüm insanlığın menfaati vardır. İslam'da hiçbir insanın aleyhine hiçbir şey yoktur. Zaten onun evrenselliği de buradan gelmektedir.

Milli sınırların belirsizleştiği çağımızda, problemler de milli sınırlar içinde kalmıyor. Adi suçlar, uyuşturucu, tecavüz, terör gibi aykırılıklar her ülkenin ortak problemi haline gelmiştir. Diğer taraftan bir diğer sıkıntıda yalnızlık, ruhsal soğukluk, herkesçe paylaşılacak ortak noktaların pek çok olmasına karşın hedonist anlayışın ön plana çıkması, insanları karamsarlığa itmektedir. Belki bu yalnızlığı, hedonizmi biraz olsun azaltabilmek için, ortaya çıkan göz alıcı bir terim olan “globalleşme” olumlu yönde etkili rol oynayabilecek mi? Modern çağın insanımızdan alıp götürdüğü ve yokluğunu derinden hissettiğimiz egoizmin ve bencilliğin zıddı olan diğerkamılığı ifade eden altruvizme⁴ ulaşmak için bir vasıta olur düşüncesiyle evrensel ahlâkın oluşturulması çözüm olabilir mi? Bıçimsel ya da nesnel, niceliksel bazı ilerlemelerin ötesinde biz insanların birleşebileceği manevi bir ortak payda bulunabilir mi?

¹ Said-i Nursi, **Şualar**, Envar Neşriyat, İstanbul 1995, s. 374.

² Bkz. Said-i Nursi, **Sözler**, 408-409; Said-i Nursi, **Mektubat**, Envar Neşriyat, İstanbul 1995, s. 337.

³ Said-i Nursi, **Mektubat**, s. 192.

⁴ Altruizm (=özgecilik, diğer gamlık): A. Comte tarafından ilk olarak ortaya atılan bu terim, ahlâkta, başkalarına karşı samimiyette ve teslimiyette ahlâklılığın üstün değerlerini esas alan mesleği karşılar. Bu anlayışla hedonizme, ferdiyetçiliğe ve egoizme karşıdır.

Kanaatimizce bir ortak payda bulunabilir. Bu ortak paydanın da “ahlâk” olması gerekir. Ortak bir dinin olması, hiç bir dindar için düşünülemez. Çünkü inanılan bir değer olarak din, insanın dünyadaki yegane değerlerinden biridir. Bunun için kimse kimseden dinini değiştirmeyi istemek hakkına sahip değildir. Dolayısıyla en doğru ortak payda “ahlâk” olabilir. Ahlâk, hem dinden hem de kültürden beslenen değerler topluluğudur. Gerçi ahlâkın ortak payda olması konusunda da birtakım zorluklar olabilir. Ancak bu zorlukların aşılamayacak türden zorluklar olmadığı kanaatindeyiz. Hangi ülke ve hangi millet olursa olsun toplumların meselelerinde ve olanaklarında birbirlerinden farklı oldukları bir gerçektir. Nitekim bu gerçeği İslam, “*Biz bütün insanları farklı milletlere, ırklara ayırdık.*”¹ mealindeki ayet ile desteklemektedir. Örneğin aralarındaki bazı benzerliklere rağmen, İsrail, Yunanistan, Suriye, İran gibi komşuları olan Türkiye, komşularından farklıdır. Her ülkenin insan kaynağı, yeraltı yerüstü zenginlikleri birbirlerinden farklıdır. Bununla birlikte bu farklılıkları hazırlayan çevre, din, tarih, turizm ve jeopolitik şartlar gibi pek çok faktör de vardır.

Bunların ışığında konuya bakılacak olursa, toplumların bugünkü problemlerini çözmedeki yolları birbirinden farklı ise de problemler aynıdır. Ayrıca ahlâkın yaptırım ve kontrol etme gücüne sahip olabilmesi için bir yönden de eğitimle ilgili olmasının böyle bir evrensel ahlâkın oluşmasını biraz daha zorlaştırdığının farkındayız. Burada da eğitim bilimcilerine iş düşmektedir. Evrensel bir ahlâkı benimsetmek için yine evrensel bir eğitim metodu geliştirilmelidir. Bu metodun içinde evrensel ahlâki değerler yer alırsa bu zorluk da aşılmış olur. Bir diğer zorluk ise objektiflik konusudur. Objektiflik yalnızca objeyi olduğu gibi görmek değil, aynı zamanda insanın kendisini de olduğu gibi görmüş olması; yani gözlem objesine ilgi duyan bir gözlemci olmak bakımından, içinde bulunduğu özel durumun bilincine varmış olmak gerekir.² Çünkü evrensel ahlâk için mutlak manada herkesi bulmak için tam bir objektiflik yakalayabilmelidir. Mutlak manada niyetin iyi olması da yetmez. Eylemin sonucu herkes için iyi olmalıdır. Örneğin, Avrupa’nın karanlık döneminde İspanyollar, Müslümanları ve Yahudileri ruhlarını kurtarmak gerekçesi ile diri diri ateşe atıp yakmışlardır.³ Burada yakanlara göre iyi niyetle yapılmış bir eylem var. Fakat yanan insanlar için aynı şeyi söyleyemeyiz. İşte bütün insanlar için sonuçları iyi olan ve herkes için geçerli olan ahlâki davranış örnekleri bulmak zordur. Bütün bu zorluklara rağmen özellikle dünya barışını sağlamak için ortak değerler bulunması gerekir. Bu değerlerden biri de ahlâkta evrensel değerlerin bulunması olmalıdır. Bunun temeline iki önemli unsur yer almaktadır. Bu unsurlar da kültür ve dindir.

Globalleşen dünyamızda milletler arasında bir ortak kültür oluşmaktadır. Oluşan bu ortak kültürden doğacak olan ahlak da global bir ahlak olacaktır. Bu oluşumun dışında kalmak mümkün değil ise o zaman da bu oluşuma kendi değerlerimizi katmak için azami çaba gösterilmelidir.

¹ Kur’ân-ı Kerîm, Hucurat Sûresi, 49/13.

² Erich Fromm, **Erdem ve Mutluluk**, İş Bankası Yay., 1994, s. 128.

³ Erol Güngör, **Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk**, İstanbul 1997, s. 98, 99.

Sonuç:

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: İstesek de istemesek de gerçek olan şu ki, dünya hızla globalleşmektedir. Mademki bu kaçınılmaz bir realitedir; o halde biz de, diğer milletler de, bu süreçte yerimizi almalıyız. Söz konusu durum bugünkü haliyle bizim ve pek çok milletin aleyhine gibi görünse de, ondan uzak duramayız. Öyleyse her millet **“biz”** kalarak bu süreçte kültürüyle, diniyle, ahlakıyla, kısacası milli ve manevi değerleriyle yerini almalıdır. Özellikle Müslüman olarak öteden beri, dinimizin evrensel boyutlu, bütün insanlığı kucaklayabilecek, herkes tarafından kabul edilebilecek nitelikte olduğunu savunmaktayız. Bunun en güzel örneğini şu ayet, özellikle temel hak ve hürriyetler konusunda hiçbir ayırım yapmadan, herkese aynı mesafede olduğunu vurguluyor:

“Ey iman edenler! Kendiniz, ana babanız ve yakınlarınızın aleyhine de olsa da, Allah için şahit olarak adaleti gözetin.”¹

Ayrıca şu ayet de inanmayanlara dahi iyi davranmayı emreder ve İslam’ın evrenselliğini açıkça ortaya koyar:

“İnanmayanlara karşı bir sorumluluk yoktur, diyenler bir suç işlemekte, yalan söylemektedirler.”²

İşte, bu inancımızı uygulamaya koymak için gerekli çabaları göstermeliyiz. Bunun da en güzel yolunun, ahlaki ilkelerden yola çıkmakla olacağı kanaatindeyim. Ahlaki değerlerimizi koruyup evrensel nitelikte olan bu ilkeleri gerektiği gibi sunmak gerekir. Bu açıdan baktığımızda da özellikle İslam’ın diğer milletlere nazaran daha avantajlı olduğu ortaya çıkacaktır. Bunun için ilahiyatçılar, felsefeciler, sosyologlar, psikologlar ve eğitimciler kısaca, gerek sosyal gerekse fen bilimciler olarak, bu konuya eğilmeliyiz. Bu yapılırken ana temadan sapmadan yeni yorumlar getirilmeli ve en batıl kabul edilen bir din bile hor görülmecek derecede objektif olmaya çalışılmalı, görüşler indi fikirlerle değil, mantık zemininde yargılanarak ortaya konulmalıdır.

Yine ilim ve teknolojinin ürünü olan ve hemen hemen herkesin takip ettiği iletişim araçları İslam’ın sevgi, kardeşlik ve barış mesajlarını taşımak için kullanılmalı. Bunu Batıda kilise son derece yaygın bir şekilde yapmaktadır. Örneğin Amerika’da bin üçyüzden fazla radyo ve televizyon istasyonu, dini yayın yapmaktadır.

Ayrıca dinimizin ve ahlakımızın evrensel boyutlarını tespit ederken inanan ya da inanmayan ayrımı yapmadan verilmiş mesajlardan hareket edilmeli. İslam’da bu tür mesajlar o kadar çoktur ki, İslam ahlâkı o denli hümanisttir ki, bütün dünyanın ahlâkı olabilecek niteliktedir.

Dini metinlerde geçen *“ey insanlar”* şeklindeki hitaplar ile *“Sana yapılmasını istemediğini başkasına yapma,”* *“İnsanların size karşı nasıl bir tavır takınacakları, büyük ölçüde sizin onlara karşı nasıl davranacağınıza bağlıdır,”* *“Be-*

¹ Kur’ân-ı Kerîm, Nisâ Sûresi, 4/135.

² Kur’ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân Sûresi, 3/75-76.

nim için istediğinin iki misli senin olsun” şeklindeki ifadeler, bizim önemli hareket noktalarımız olabilir.

Şunu da unutmamalıyız ki, globalleşme teknolojinin, ekonominin, siyasetin dayatması olarak değil, meşru diyaloglar çerçevesinde gerçekleşmesi halinde, insanlığa faydalı olacaktır. Dolayısıyla eğer globalleşmenin insanlığın faydasına işleyen bir süreç olmasını istiyorsak, o zaman onu insanlığın temel dinamikleri olan kültür, din, ahlak, medeniyet, eğitim ve adalet gibi değerlere dayandırmalıyız.